

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

У статті визначаються форми громадянства, його сутність та особливості в Україні. Автори зазначають про те, що громадянство – це правовий зв'язок між фізичною особою та державою. Обсяг прав і свобод, якими особа може користуватися в державі, а також обсяг обов'язків, покладених на неї цією державою, прямо залежать від наявності чи відсутності в особі статусу громадянина даної держави.

Ключові слова: громадянство, громадянин, права, обов'язки, апатрид, біпатрид, філіація, натуралізація, право ґрунту, право крові.

Н. В. Пильгун, О. О. Бузун

Суцність и особенности гражданства в Украине

В статье определяются формы гражданства, его сущность и особенности в Украине. Автор отмечает, что гражданство – это правовая связь между физическим лицом и государством. Объем прав и свобод, которыми человек может пользоваться в государстве, а также объем обязанностей, возложенных на нее настоящим государством, напрямую зависят от наличия или отсутствия у лица статуса гражданина данного государства.

Ключевые слова: гражданство, гражданин, права, обязанности, апатрид, бипатрид, филиация, натурализация, право почвы, право крови.

N. Pylhun, O. Buzun

Sense and features of the citizenship in Ukraine

There are forms of citizenship, its meaning and peculiarities defined in this article. The author admits that citizenship is a legal connection between the person and the state. The amount of the rights and freedoms that a person can make use of in the state, and the capacity of the duties that the person has to obey by the order of the State, is directly dependent on the presence or absence of the citizenship of the person.

Key words: citizenship, citizen rights, duties, stateless person, dual nationals, association, naturalization, the right soil, the right of blood.

Постановка проблеми та її актуальність.

Питання громадянства є актуальним і водночас цікавим як для України, так і для всієї світової спільноти. Серед науковців сутність та зміст громадянства досліджував Томас Гоббс, який вперше порушив питання про місце людини та громадянина у суспільстві, розкрив взаємовідносини суспільства і держави, а також саме він вжив поняття «громадянське суспільство», що в подальшому вплинуло на формування громадянства, В. В. Лазарев дослідив, що держава об'єднує людей у єдине ціле, а їх належність до певної держави охоплюється поняттям

«громадянство». Ю. М. Тодика розкриває сутність того, що постійний правовий зв'язок між фізичною особою і державою проявляється у їх взаємних правах та обов'язках.

Головною метою наукового дослідження є висвітлення сутності, змісту та проблемних питань щодо набуття і припинення громадянства в Україні, аналіз міжнародної практики стосовно вирішення питань громадянства, та, особливо, подвійного громадянства з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Історично інститут громадянства з'явився на рівні націона-

льних держав і традиційно розглядається юридичною наукою і практикою як стійкий правовий зв'язок фізичної особи з державою, що виражається в сукупності їхніх взаємних прав і обов'язків.

На сьогодні існує багато визначень інституту громадянства як у вітчизняній науці, так і у міжнародному праві. Всі дефініції різні та певною мірою суперечать один одному. Закон України «Про громадянство України» складається з преамбули й 9 розділів (41 стаття). У преамбулі дається визначення громадянства. Громадянство – це правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках [8, с. 1]. Громадянин – це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України; це особа, яка має докази приналежності до громадянства даної конкретної держави.

Ю. М. Тодика стверджував, що громадянство як правовий інститут – це сукупність конституційних норм, які врегульовують однорідні суспільні відносини по набуттю, припиненню громадянства, процедур з питань громадянства [10, с. 1].

Питання громадянства в Україні регулюється Конституцією України [4, с. 10], Законом України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. і прийнятими відповідно до них законодавчими актами України.

Саме Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. визначає правовий зміст громадянства України, підстави і порядок його набуття та припинення, повноваження органів державної влади, що беруть участь у вирішенні питань громадянства України, порядок оскарження рішень з питань громадянства, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб.

Громадянство знаходиться на тій стадії, що дозволяє мати статус громадянина, частково залучатися до політичного, економічного, правового, культурного життя суспільства та держави. Як відомо, до основних ознак громадянства як певного зв'язку особи з державою можна віднести: по-перше, наявність правового характеру; по-друге, необмеженість у просторі й часі;

по-третє, максимальний характер взаємних прав та обов'язків [5, с. 32].

В Україні існує єдине громадянство, тому необхідно зазначити, що громадян не можна розглядати лише як сукупність осіб, які проживають на території певної держави. Така сукупність утворює її населення, яке складається з громадян даної держави, а також іноземців та осіб без громадянства – апатридів [7].

Стаття 2 Закону України «Про громадянство України» пояснює статтю 4 Конституції України щодо єдиного громадянства в Україні [8]. Іншими словами, громадянин України не може прийняти громадянство іншої держави, так як в Україні на законному рівні єдине громадянство. Про подвійне громадянство вказано те, що громадяни України повинні вчасно повідомити державу про набуття громадянства іншої держави і відмовитись від українського [9, с. 1].

Існують два види набуття громадянства: філіація та натуралізація.

Перший спосіб є первинним, та означає, що особа отримує громадянство за народженням. Більшість осіб отримує громадянство саме таким способом. Згідно статті 6 Європейської конвенції про громадянство 1997 р. зазначено, що набуття такої форми громадянства можуть бути такі особи: діти, один із батьків, який на час народження цих дітей має громадянство цієї держави-учасниці, за винятком будь-яких випадків, що можуть бути передбачені в її внутрішньодержавному праві для дітей, які народилися за межами держави; діти, народжені на її території, які інакше стали б особами без громадянства, а також знайдені на її території немовлята, які інакше стали б особами без громадянства. Щодо набуття громадянства за народженням, то держави використовують або «право ґрунту», або «право крові». Розглянемо детальніше набуття таких прав. «Право ґрунту» («*jus soli*») передбачає, що дитина отримує громадянство держави, на території якої вона народилася, незалежно від громадянства батьків. А протилежність є «право крові» («*jus sanguinis*») передбачає, що дитина отримує громадянство держави батьків незалежно від місця народження [3].

Що ж до натуралізації, то це похідний спосіб набуття громадянства. Цей спосіб належить до

вольових, оскільки потребує виконання певних формальностей з боку такої особи. Існує три види натуралізації: перший – за клопотанням особи; другий – на підставі закону чи іншого внутрішньодержавного акта; третій – на підставі міжнародного договору.

Потрібно виокремити та наголосити, що дані підходи не є однозначними, оскільки деякі види громадянства можна віднести відразу до двох чи навіть трьох видів.

Отже, натуралізація представляє собою прийняття у громадянство даної держави на прохання заінтересованої у цьому особи – також може породити ситуацію подвійного громадянства, якщо таке прохання задовольняється у відношенні особи, визнаної громадянином іншої держави.

Що ж стосується припинення громадянства України, то стаття 17 Закону України «Про громадянство України» регламентує, що громадянство України припиняється: внаслідок виходу з громадянства України; внаслідок втрати громадянства України; за підставами, передбаченими міжнародними договорами України [5, с. 234].

На законному рівні не врегульовано питання подвійного громадянства, набутим особою за певних умов без особистого звернення (автоматично), та з відповідальністю за свідоме приховування подвійного громадянства.

Випадки подвійного громадянства мають вагоме місце внаслідок вирішення певних питань у законодавстві про набуття та отримання громадянства. Подвійне громадянство (біпатризм, полігромадянство) – це перебування особи одночасно в громадянстві двох і більше держав. Цей стан виникає у різних формах при застосуванні законів про набуття громадянства. Наприклад, дитина, яка народилася на території держави, що застосовує принцип «права ґрунту», а від батьків, котрі є громадянами держави, що застосовує принцип «права крові», отримує з моменту народження подвійне громадянство. Подвійне громадянство виникає у разі одруження жінки, яка є громадянкою країни, законодавство якої не позбавляє жінку свого громадянства при її одруженні з іноземцем, або ж громадянином такої країни, що автоматично надає

громадянство жінці-іноземці, яка одружилася з її громадянином.

У світі відомо понад сто країн, які не визнають подвійного громадянства, а саме Єгипет, Індія, Індонезія, Китай, Монголія, Узбекистан та ін. Україна також відноситься до цих країн. Вчені та дослідники біпатризму переконують, що саме подвійне громадянство гальмує процес формування спільних цінностей, пріоритетів розвитку нації, єдності народу; втрачається зв'язок громадянина з державою.

В сьогоденні умовах широко постає питання про громадянство ЄС. Як відомо, це унікальний для міжнародного та конституційного права інститут.

У становленні громадянства ЄС можна виділити п'ять наступних етапів:

1. Паризький саміт (1974 р.) – спеціально створена робоча група досліджувала за яких умов і протягом якого терміну громадяни держав-членів могли б отримати особливі права як громадяни Співтовариства. Розроблена за результатами цього дослідження доповідь «Європа для громадян» містила інформацію про політичні права громадян, а саме активне і пасивне право на вибори, а також право на доступ до офіційних служб.

2. Саміт Європейської Ради у Фонтенбло (1984 р.) – присвячено «Європі громадян», що продемонструвало стурбованість Ради з приводу посилення та сприяння ідентичності і способу Спільнот перед «його громадянами» та іншим світом. На виконання рішення саміту Європейських співтовариств у Фонтенбло комітет *ad hoc* «Європа громадян» (або «Комітет Адоніно») підготував і представив дві доповіді.

3. Підписання Маастрихтського договору про Європейський Союз (1992 р.) – зазначено мету діяльності Союзу «посилити захист прав та інтересів громадян своїх держав-членів шляхом запровадження громадянства Союзу». Громадянству тоді було присвоєно нову частину (розділ 2) договору про заснування ЄС.

4. Підписання Амстердамського договору (1997 р.) – формально закріпив свого роду «ієрархію» загальноєвропейського та національного громадянства: «громадянство ЄС доповнює, а не підмінює національне громадянство» [12, с. 37].

5. Підписання Договору про Конституцію для Європи (2004 р.) – він мав надати ЄС єдину структуру, перетворити його на суб'єкт права, таким чином замінити собою всі чинні договори. Згідно з договором громадянство Союзу не витісняє громадянства держав-членів. А лише доповнює його. Отже, громадянство Союзу незалежно від громадянства країни-члена існувати не може.

Питання громадянства Європейського Союзу все ще знаходиться на етапі свого становлення [11, с. 1].

Слід зазначити, що не можна ототожнювати такі поняття, як «громадянство ЄС» та «громадянство держави», так як Європейський Союз не є суверенним утворенням, а тому зв'язок між ним та особами, які визнаються його громадянами, не може бути ідентичним за змістом зв'язку між державою та її громадянами. Якщо в Маастрихтському договорі вказано, що кожен громадянин держави-члена є громадянином Союзу, то в Амстердамському договорі вже уточнено те, що воно має доповнювати, а не замінювати національне громадянство, тобто таке громадянство є субсидіарним.

Громадянство ЄС було запроваджене Маастрихтським договором 1992 р. як засіб захисту прав та інтересів громадян держав-членів (ст. 2 Договору про ЄС) [1].

Зміст інституту Співтовариства розкривається в Договорі про заснування Європейської спільноти (статті 17-21). Громадянином Союзу є кожен, хто має громадянство будь-якої держави-члена відповідно до законодавства відповідної держави. Громадянство Союзу доповнює, але не замінює національне громадянство (ст. 17) [2].

Громадяни ЄС мають право вільно пересуватися та проживати на території будь-якої держави-члена (ст. 18). Кожен громадянин Союзу, який постійно проживає на території держави-члена ЄС, громадянином якої він не є, має право на тих самих умовах, що й громадяни цієї держави, брати пасивну й активну участь у муніципальних виборах цієї держави-члена, а також у виборах до Європейського Парламенту (ст. 19) [2, с. 255].

Громадянин ЄС має право звернутися до будь-якого інституту Співтовариства, будь-якою з офіційних мов Союзу й отримати відповідь тією самою мовою. Також гарантується право громадянина на подання петиції до Європейського Парламенту з питань, що його безпосередньо стосуються, і право подання скарги до Омбудсмена на порушення в діяльності інститутів чи органів Європейського співтовариства (ст. 21). Омбудсмен, що призначається Європарламентом, проводить незалежні розслідування за власною ініціативою або на підставі отриманих скарг [6, с. 193].

Громадяни ЄС, що потребують дипломатичного захисту на території третьої країни, у якій держава-член, громадянином якої він є, не має свого представництва, мають право вимагати надання такого захисту з боку діючих у цій країні дипломатичних або консульських представництв будь-якої держави-члена ЄС на тих самих умовах, що й громадяни цієї держави (ст. 20) [2].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що питання набуття громадянства в Україні та на міжнародному рівні має свою певну цінність та значення. В даному дослідженні висвітлена конституційно-правова цінність проблемних питань громадянства, проаналізовано чітко законодавчу базу щодо набуття та припинення громадянства в Україні, поставлено питання щодо подвійного громадянства з урахуванням та аналізом міжнародного досвіду. Разом з тим розкрито сутність та зміст становлення громадянства ЄС. Подана тема є дослідженою видатними вченими, істориками, політиками та політологами, оскільки вона є досить актуальною і вносить практичну значимість. Питання набуття чи припинення громадянства цікавить всю українську та європейську спільноту. Як уже було визначено, існують дискусійні питання щодо наявності подвійного громадянства в країні, на яке впливають різні чинники: політичні, соціальні, культурні та економічні. Дане наукове дослідження це ще одна спроба дослідження цієї проблеми та пошук вирішення питань, що хвилюють кожного громадянина як України, так й інших держав. Ми сподіваємося, що громадянство для кожної

людини має стати не просто правовим терміном, а й головною рушійною силою, що формує взаємовідносини особи між суспільством та державою. Особливо це актуальним є для сьогодення України, де йде процес становлення і утвердження громадянського суспільства, розвиток правової і національної держави. Від кожного особисто, від персональної людської активності і громадянської позиції в суспільному житті країни залежить побудова сучасного громадянського суспільства. Україна протягом останніх років йде саме цим європейським шляхом розвитку власної спільноти, яку нам би хотілось називати українським громадянським суспільством.

Література

1. *Договір* про Європейський Союз: ЄС; Договір, Міжнародний документ від 07.02.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_029

2. *Договір* про заснування Європейської спільноти: ЄС; Договір, Перелік, Міжнародний документ від 25.03.1957 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_017

3. *Європейська конвенція* про громадянство: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Доповідь від 06.11.1997 № ETS 166 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_004

4. *Конституція* України: чинне законодавство станом на 22 вересня 2014 р.: (відповідає офіційному текстові) – К.: Алерта, 2014. – 96 с.

5. *Копейчиков В. В.* Правознавство: підручник / В. В. Копейчиков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/706/32/>

6. *Міжнародне право*: навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.

7. *Питання виконання Закону України «Про громадянство України»*: Указ Президента України від 27 березня 2001 р. № 215/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/215/2001>

8. *Про громадянство* України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.

9. *Симкович А.* Про подвійне громадянство та його «заборону» / А. Симкович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/community/blogs/pro-podviyne-hromadyanstvota-yoho-zaboronu>

10. *Тодика Ю. М.* Конституционное право / Ю. М. Тодика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/2010-12-18-14-34-28/9-2010-12-18-14-33-20/151-roz5.html>

11. *Царенко О. Б.* Історичні аспекти становлення та сутність громадянства Європейського Союзу / О. Б. Царенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=18&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiOx5iot97JAhXk8HIKHQ0kCmU4ChAWCE4wBw&url=http%3A%2F%2Fnauka.kushnir.mk.ua%2F%3Fp%3D63538&usg=AFQjCNFveCDKQDjWR0NqURZ_ZRrx2FB0Bw

12. *Янковський С. А.* Проблеми і перспективи гармонізації законодавства держав-членів ЄС щодо інститутів громадянства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/uy_2011_4\(17\)_6.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/uy_2011_4(17)_6.pdf)

References

1. *Dogovir* pro Evropejs'kij Sojuz: ЄС; Dogovir, Mizhnarodnij dokument vid 07.02.1992 [Elektronij resurs]. – Rezhim dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_029

2. *Dogovir* pro zasnuvannja Evropejs'koi spil'noti: ЄС; Dogovir, Perelik, Mizhnarodnij dokument vid 25.03.1957 [Elektronij resurs]. – Rezhim dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_017

3. *Evropejs'ka konvencija* pro gromadjanstvo: Rada Evropi; Konvencija, Mizhnarodnij dokument, Dopovid' vid 06.11.1997 № ETS 166 [Elektronij resurs]. – Rezhim dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_004

4. *Konstitucija* Ukraini: chinne zakonodavstvo stanom na 22 veresnja 2014 r.: (vidpovidae oficijnomu tekstovi) – K.: Alerta, 2014. – 96 s.

5. *Kopejchikov V. V.* Pravoznavstvo: pidruchnik / V. V. Kopejchikov [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/706/32/>

6. *Mizhnarodne* pravo: navch. posib. / za red. M. V. Buromens'kogo. – K.: Jurinkom Inter, 2006. – 336 s.

7. *Pitannja* vikonannja Zakonu Ukraini «Pro gromadjanstvo Ukraini»: Ukaz Prezidenta Ukraini vid 27 bereznja 2001 r. № 215/2001 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/go/215/2001>

8. *Pro gromadjanstvo* Ukraini: Zakon Ukraini vid 18 sichnja 2001 r. № 2235-III // Vidomosti Verhovnoi Radi Ukraini. – 2001. – № 13. – St. 65.

9. *Simkovich A.* Pro podvijne gromadjanstvo ta jogo «zaboronu» / A. Simkovich [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://krytyka.com/ua/community/blogs/pro-podviyne-hromadyanstvo-ta-yoho-zaboronu>

10. *Todika Ju. M.* Konstitucionnoe pravo / Ju. M. Todika [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://uristinfo.net/2010-12-18-14-34-28/9-2010-12-18-14-33-20/151-roz5.html>

11. *Carenko O. B.* Istorichni aspekti stanovlennja ta sutnist' gromadjanstva Evropejs'kogo Sojuzu / O. B. Carenko [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=18&cad=rja&uact=8&ved=0ahUK EwiOx5iot97JAhXk8HIKHQ0kCmU4ChAWCE4wBw&url=http%3A%2F%2Fnauka.kushnir.mk.ua%2F%3Fp%3D63538&usg=AFQjCNFveCDKQDjWR0NqURZ_ZRrx2FB0Bw

12. *Jankovs'kij S. A.* Problemi i perspektivi garmozaciji zakonodavstva derzhav-chleniv ES shhodo institutiv gromadjanstva [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/uy_2011_4\(17\)_6.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/uy_2011_4(17)_6.pdf)